

ERASMUS+ project:
Integrated Doctoral Program for
Environmental Policy,
Management and Technology –
INTENSE

Проект ЕРАЗМУС+:
Комплексна докторська
програма з екологічної
політики, менеджменту
природокористування та
техноекології – INTENSE

Teaching and learning materials

Навчально-методичний
комплекс

Course:
Sustainable Development

Навчальна дисципліна:
Сталий розвиток

Developed by: Kateryna Utkina

Підготовлено: Катерина Уткіна

*Partner Nr.9
V. N. Karazin Kharkiv
National University*

*Партнер №9
Харківський національний
університет
імені В. Н. Каразіна*

Disclaimer

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Застереження

Підтримка Європейською Комісією випуску цієї публікації не означає схвалення змісту, який відображає лише думки авторів, і Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Contents / Зміст

		Page/ Стр.
General information	Загальна інформація	3
Lectures: <i>Short overview</i> <i>Questions for self-control</i>	Лекційні заняття: <i>Зміст лекцій</i> <i>Питання для самоконтролю</i>	5
Practical works and seminars: <i>Practical works</i> <i>Seminars</i>	Практичні та семінарські заняття: <i>Практичні роботи</i> <i>Семінари</i>	8
Independent work	Самостійна робота	10
Final control	Підсумковий контроль	11
References	Література	12
Access to the course	Доступ до навчальної дисципліни	14

General information / Загальна інформація

Навчальна дисципліна «**Сталий розвиток**» складена для третього / аспірантського рівня вищої освіти відповідно до:

освітньо-наукової програми 103 «Науки про Землю»,

галузі знань 10 «Природничі науки»

для спеціалізації Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів в рамках виконання міжнародного проекту ЕРАЗМУС+ «Комплексна докторська програма з екологічної політики, менеджменту природокористування та техноекології – INTENSE».

Робоча програма навчальної дисципліни була:

- рекомендована до затвердження вченою радою навчально-наукового інституту екології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
- схвалена на засіданні кафедри екологічної безпеки та екологічної освіти;
- погоджена з гарантом освітньо-наукової програми 103 «Науки про Землю» (рівень PhD);
- погоджена науково-методичною комісією навчально-наукового інституту екології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
- затверджена проректором з науково-педагогічної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

До навчальної дисципліни також розроблено **силабус** англ. мовою.

На навчальну дисципліну отримано **дві рецензії** українських вчених та **одна рецензія** європейського партнера проекту.

Мета - формування знань щодо теоретично-концептуальних та науково-прикладних аспектів теорії сталого розвитку, необхідних для прийняття рішень, направлених на узгодження та гармонізацію спільного розвитку соціально-економіко-екологічних систем.

Кількість кредитів: 3 кредити ECTS.

Кількість годин: 90 годин (з них аудиторних: 24 години).

Мова викладання – українська.

Зміст та дистанційний курс за навчальною дисципліною **розроблено:** Катерина Уткіна, канд.геогр.наук, доц., Інна Бодак

Розроблені матеріали, дистанційний курс та усі супровідні матеріали **розміщено** на: <https://dist.karazin.ua/>, <http://intense.network>, <http://ecology.karazin.ua/mizhnarodna-dijalnist/intense-integrated-doctora/>.

Доступ до дистанційного курсу може бути наданий після реєстрації.

Lectures / Лекційні заняття

Зміст лекцій

Змістовна частина навчальної дисципліни складається з 2 розділів.

Розділ 1. Теоретично-концептуальні засади стратегії сталого розвитку

Тема 1. Передумови виникнення ідей сталого розвитку. Теоретичні засади сталого розвитку.

Глобалізація. Глобальна соціо-економіко-екологічна криза як передумова виникнення ідей сталого розвитку. Основні характеристики та ознаки глобальних проблем. Етапи антропогенного перетворення біосфери. Техноцентричний та екоцентричний підхід. Біотехносфера (техносфера). Закон збереження екосистем. Основні ідеї Вернадського В. І. про ноосферу. Сучасні підходи до ідеї ноосфери.

Альтернативні стратегії розвитку людства. Глобальні сценарії сталого розвитку: FROG, GEOPOLITY, JUZZ та ін. Неокласична теорія екологічного регулювання А. Пігу. Ідея концепції «енергія прогресу»

Поняття системи і стійкості. Уявлення про розвиток системи. Системний підхід та аналіз. Механізми стійкості системи.

Поняття про сталий розвиток. Історія виникнення концепції сталого розвитку. Фактори, які визначають сталий розвиток. Основні положення концепції сталого розвитку: цілі, завдання, проблеми, рівні сталого розвитку. Умови сталого розвитку соціально-економічних систем; принципи забезпечення сталого розвитку: принципи екологічної республіки, екологічної стійкості, триєдності часів, екологічних цілей, екологічно спрямованої мотивації.

Тема 2. Соціально-економічне зростання та сталий розвиток

Фактори ризику для стратегії сталого розвитку: неантропогенні та антропогенні фактори. Фактори прямої та непрямої дії. Напрямки розв'язання проблем сталого розвитку. Консервативний та прогресивний підходи щодо змін з метою забезпечення сталого розвитку. Фактори соціально-економічного зростання. Інтенсивний та екстенсивний розвиток. Показники, що характеризують сталість та біосферну сумісність розвитку. Концепція слабкої та сильної стійкості. Концепція критичного капіталу. Базові стратегії сталого розвитку: зростання, обмеженого зростання, фокусування, економії, виживання, конкуренції на різних етапах життєвого циклу, зміни курсу, рекомендації, диверсифікації, інноваційна та кластерна.

Тема 3. Індикатори сталого розвитку

Поняття про індикатори сталого розвитку. Історія створення індикаторів сталого розвитку. Вимоги до індикаторів сталого розвитку. Категорії індикаторів сталого розвитку. Основні міжнародні економічні, соціальні та екологічні індикатори сталого розвитку : Показник зростання конкурентоздатності (Growth Competitiveness Index), Показник розвитку людини (Human Development Index), Показник якості життя (Quality of Life Index), Показник екологічного сліду (Ecological Footprint Balance Index) (FB), Індекс «живої планети» (Living Planet Index) та ін. Моніторинг індикаторів сталого розвитку.

Тема 4. Міжнародна діяльність у сфері сталого розвитку

Роль ООН у визначенні засад сталого розвитку. Конференція ООН з проблем навколишнього середовища (КОНСР-1). Декларація принципів та План дій Стокгольмської конференції. Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). «Порядок денний на XXI ст.». Декларація Ріо «Про екологічний та економічний розвиток». Саміт тисячоліття (2000 р.). Декларація тисячоліття. Цілі розвитку тисячоліття. Світовий саміт зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.). Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку та План виконання рішень. Саміт ООН з питань Цілей розвитку тисячоліття (2010 р.). Ольборзька хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку (1994 р.). Оргуська конвенція (1998 р.). Стратегії сталого розвитку передових країн світу.

Розділ 2. Україна в контексті переходу до сталого розвитку

Тема 5. Національні особливості переходу України на шлях сталого розвитку

Передумови та національні особливості переходу України на шлях сталого розвитку. Роль громадськості у впровадженні сталого розвитку. Сталий розвиток і стратегія євроінтеграції України. «Еко-соціальна ринкова економіка» як європейська модель сталого розвитку суспільства. Основні світові тенденції та особливості прийнятих національних стратегій сталого розвитку.

Відображення питань сталого розвитку у законодавстві України. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 р.». Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 рр. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 р. Концепція сталого розвитку населених пунктів України.

Тема 6. Індикатори для оцінювання сталого розвитку регіонів України

Кватерний підхід до описання процесів сталого розвитку. Методологія оцінювання сталого розвитку в контексті якості життя. Методологія оцінювання сталого розвитку в контексті безпеки життя людей. Індекс сталого розвитку. Ступінь гармонізації. Категорії політики індексів. Національні індикатори економічного, екологічного та соціально-інституціонального виміру сталого розвитку. Індекс людського розвитку (ІЛР). Індекс гендерного розвитку.

Тема 7. Місцевий план дій для охорони довкілля (МПДОД)

Призначення МПДОД. Мета і завдання МПДОД. Законодавча основа розроблення МПДОД. Етапи розроблення МПДОД. Підготовчий етап. Формування громадою бачення свого майбутнього. Оцінювання стану довкілля. Визначення пріоритетів. Розроблення МПДОД. Визначення цілей, завдань, заходів, індикаторів. Підготовка проекту плану дій і бюджету. Поширення та узгодження плану дій з громадою. Затвердження МПДОД місцевою владою. Особливості запровадження МПДОД для малих поселень. Реалізація та моніторинг МПДОД.

Тема 8. Цілі та завдання освіти для сталого розвитку України

Біоетика та екологічна етика. Екологізація. Екологічний імператив. Екологічна культура. Концепція та стратегія освіти для сталого розвитку. Конференція ЮНЕСКО «Освіта в інтересах сталого розвитку» (1997 р.). «Балтія-21». «Основні уроки». Основні положення Концепції

екологічної освіти України (2001 р.). Державна політика України у сфері екологічної освіти. Цілі впровадження стратегії сталого розвитку в сферу освіти України.

Питання для самоконтролю

1. Аргументуйте доцільність інтерпретації поняття «sustainable development» як «сталий розвиток». Який зміст в даному випадку вкладають у слово «сталий»?
2. Чому, на Вашу думку, ідею сталого розвитку часто порівнюють з «філософським каменем»?
3. Виділіть переваги та недоліки глобалізації в аспекті впровадження засад сталого розвитку.
4. Якби Вам довелось визначати основні аспекти сталого розвитку суспільства, які б глобальні цілі розвитку тисячоліття Ви виділили? Відповідь аргументуйте.
5. Які можливі зміни стануться в міжнародній діяльності щодо впровадження засад сталого розвитку, якщо ООН буде ліквідована? Відповідь побудуйте на конкретних прикладах.
6. Якими перевагами, з Вашої точки зору, володіє Україна для впровадження засад сталого розвитку?
7. Як Ви вважаєте, яку роль відіграє застосування SWOT-аналізу у процесі стратегічного планування місцевого розвитку?

Тексти лекцій, презентації та додаткові матеріали розміщено у дистанційному курсі на базі платформи MOODLE.

Practical works and seminars / Практичні та семінарські заняття

Практичні роботи

Практична робота 1

Аналіз динаміки світового рейтингу країн за основними індикаторами та індексами сталого розвитку

Мета роботи – ознайомитися з методикою розрахунку основних міжнародних індикаторів та індексів сталого розвитку та простежити зміни у світовому рейтингу країн за обраними показниками протягом останніх років

Для виконання практичної роботи пропонується обрати із запропонованого переілку один міжнародний індикатор або індекс, що характеризує певні аспекти сталості розвитку економічної, екологічної або соціальної підсистем. У теоретичній частині слід навести коротку характеристику обраного індикатора або індексу, яка має включати історію розробки показника, методику розрахунку із зазначенням основних формул, переваг та недоліків показника. У практичній частині роботи слід навести таблиці рейтингу країн за обраним індикатором або індексом станом на перший та останній роки, на які наявні дані розрахунків даного показника. Визначити, які країни займають лідируючі та останні позиції, простежити, як змінилася ситуація протягом досліджуваного періоду часу, а також у висновках до роботи визначити потенційні причини та ситуації, що могли б вплинути на такий рейтинг.

За результатом роботи аспірант повинен скласти письмову роботу та презентацію. На занятті аспірант робить доповідь та відповідає на питання.

Практична робота 2

Аналіз профілів регіонів України за економічним, екологічним та соціально-інституціональним вимірами сталого розвитку

Мета роботи – ознайомитися з національною методикою вимірювання процесів сталого розвитку та проаналізувати профілі регіонів України за економічним, екологічним та соціально-інституціональним вимірами сталого розвитку. Для виконання практичної роботи слід обрати один із регіонів України та проаналізувати його профілі за економічним, екологічним та соціальним вимірами сталого розвитку. Для виконання практичної роботи передбачається самостійне отримання даних шляхом завантаження профілів обраного регіону України з веб-ресурсу Світового центру даних з геоінформатики та сталого розвитку (СЦД-Україна).

За результатом роботи аспірант повинен скласти письмову роботу та презентацію. На занятті аспірант робить доповідь та відповідає на питання.

Практична робота 3

Розробка місцевих планів дій для охорони довкілля для малих населених пунктів

Мета роботи – набути навичок планування сталого розвитку території на місцевому рівні та навчитися розробляти місцевий план дій для охорони довкілля на основі попереднього аналізу стану довкілля конкретного населеного пункту. В ході виконання даної роботи аспіранти поділяються на групи та розробляють місцевий план дій для охорони довкілля.

За результатом роботи складається письмова робота та презентацію. На занятті аспіранти роблять доповідь та відповідають на питання.

Семінари

Семінар 1

Альтернативні стратегії розвитку людства

Мета – проаналізувати основні положення існуючих альтернативних стратегій розвитку людства, які базуються на зрівноваженні соціально-економічного зростання та збалансованого функціонування природних екосистем.

Семінар 2

Міжнародна діяльність та законодавча база у сфері сталого розвитку

Мета – поглибити теоретичні знання щодо міжнародної співпраці у сфері сталого розвитку, а також ознайомитися зі змістом основних міжнародних документів, що стосуються розробки та впровадження засад сталого розвитку людства.

Семінар 3

Теоретично-концептуальні засади стратегії сталого розвитку

Мета – поглибити теоретичні знання щодо основних теоретичних підходів та концепцій стратегії сталого розвитку.

Семінар 4

Перехід України на шлях сталого розвитку: національні особливості, реалії та перспективи

Мета – ознайомитися із існуючими підходами до розуміння та втілення концепції сталого розвитку в Україні, а також визначити фактори та проблеми переходу України на засади сталого розвитку.

Семінар 5

Україна в контексті переходу до сталого розвитку

Мета – проаналізувати стан та перспективи втілення концепцій сталого розвитку в Україні.

До кожного семінару аспірантам запропоновано перелік тем, за якими вони повинні знайти та проаналізувати матеріали, що знаходяться у відкритому доступі. На занятті аспіранти роблять доповіді та ініціюють обговорення.

Детальні вказівки щодо підготовки до практичних робіт та семінарських занять розміщено у дистанційному курсі на базі платформи MOODLE.

Independent work / Самостійна робота

Самостійна робота передбачає підготовку та виконання практичних робіт, підготовку до семінарських занять, підсумкового контролю, а також самостійне засвоєння частини матеріалу.

Зміст самостійної роботи:

Зібрати та вивчити матеріал із теоретичні засади сталого розвитку: <ul style="list-style-type: none">
- альтернативні стратегії розвитку людства;
- глобальні сценарії сталого розвитку: FROG, GEOPOLITY, JUZZ та ін.;
- неокласична теорія екологічного регулювання А. Пігу;
- ідея концепції «енергія прогресу»;
- поняття системи і стійкості: уявлення про розвиток системи, системний підхід та аналіз, механізми стійкості системи.
Дослідити та порівняти соціально-економічне зростання та сталий розвиток: <ul style="list-style-type: none">
- фактори ризику для стратегії сталого розвитку;
- базові стратегії сталого розвитку
Знайти інформацію та проаналізувати індикатори сталого розвитку: <ul style="list-style-type: none">
- основні міжнародні економічні, соціальні та екологічні індикатори сталого розвитку
Вивчити аспекти міжнародної діяльності у сфері сталого розвитку: <ul style="list-style-type: none">
- стратегії сталого розвитку передових країн світу.
Дослідити національні особливості переходу України на шлях сталого розвитку
Проаналізувати індикатори для оцінювання сталого розвитку регіонів України
Дослідити особливості розробки місцевого плану дій для охорони довкілля (МПДОД)
Вивчити цілі та завдання освіти для сталого розвитку України

Детальні вказівки щодо самостійної роботи розміщено в дистанційному курсі на базі платформи MOODLE.

Final control / Підсумковий контроль

Підсумковий контроль проводиться у вигляді електронного тесту, який містить питання по усім темам навчальної дисципліни. Банк питань мстить приблизно 100 питань наступних типів:

- питання з мультिवаріантними відповідями;
- питання з відповідями «так» / «ні»;
- відкриті питання – аспірант повинен написати відповідь обсягом до 15 строчок.

До підсумкового тесту методом випадкового вибору програма обирає 60 питань.

За виконання підсумкового тесту аспірант отримує максимум 40 балів.

Підсумковий тест розміщено в дистанційному курсі на базі платформи MOODLE.

References / Література

- Literature Review Sustainable Development Approaches for Rural Development and Poverty Alleviation & Community Capacity Building for Rural Development and Poverty Alleviation
Christian R. Bueno Montaldo. May 2013, Wonju -
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/877LR%20Sustainable%20Development%20v2.pdf>
- Justice Mensah (2019) Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review, *Cogent Social Sciences*, 5:1, 1653531 - :
<https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531>
- Pedro Mateus Das Neves (2018), Literature Review On Sustainable Development - The spirit and critics of SD and SDGs, [DOI: 10.13148/PN.2018.30.01.006](https://doi.org/10.13148/PN.2018.30.01.006)
- S Singh (2016), Sustainable Development: A Literature Review, *International Journal of Indian Psychology*, Volume 3, Issue 3, No. 6, DIP: 18.01.104/20160303 -
<http://oaji.net/articles/2016/1170-1463510666.pdf>
- Boodoo, Z. (2014). A review of sustainable development assessment literature that could be applied to NAMAs. In M. Jooste, E. Tyler, K. Coetzee, A. Boyd, & M. Boulle (Eds.), *Internalising mitigation activities into the development priorities and approaches of developing countries. Proceedings of the Forum on Development and Mitigation* (pp. 1-33). Energy Research Centre, University of Cape Town.
- Adger Neil, Winkles Alexandra (2007) - Vulnerability, poverty and sustaining wellbeing, published in *Handbook of Sustainable Development*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham
- Baumol William, Litan R., Schramm C. (2007) - *Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity*, Yale University Press, New Haven & London
- Brown, Lester (2006) - *Plan B 2.0: Rescuing a Planet under Stress and a Civilization in Trouble*, W.W. Norton & Company, New York
- Camhis, Marios (2006) - *Sustainable Development and Urbanization*, published in *The Future of Sustainability*, Springer, Dordrecht
- Cole, Matthew (2007) - *Economic growth and the environment*, published in *Handbook of Sustainable Development*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham
- Lam, David (2005) - *How the World Survived the Population Bomb: An Economic Perspective*, published in *The Economics of Sustainable Development*, W.E. Upjohn Institute for Employment Research, Michigan
- Nelson, Lisa (2007) - *The role of the United Nations: from Stockholm to Johannesburg*, published in *Handbook of Globalization and the Environment*, CRC Press, Boca Raton
- Клименко М. О. Стратегія сталого розвитку: навч. посібник / М. О. Клименко, Л. В. Клименко. – Рівне, 2010. – 267 с.
- Методичні рекомендації з підготовки, погодження та затвердження Місцевих планів дій з охорони навколишнього природного середовища (МДОНПС), затверджені наказом Мінприроди від 05.12.2012 р. № 61
- Планування місцевого сталого розвитку. Посібник з формулювання стратегії місцевого сталого розвитку / ПРООН, Муніципальна програма сталого розвитку; за сприяння

проекту Розбудова потенціалу 2015 (Capacity Building 2015), Братислава. – К., 2005. – 67 с.

Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. – 2 вид. – К.; 2011. – 392 с.

Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / [Берданова О., Вакуленко В.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія-А». – 2012. – 88 с.

Web-sites:

<http://wdc.org.ua>

www.un.org/russian/

<http://www.clubofrome.org>

<http://www.unido.org/index.php?id=o5152>

<http://www.un.org/ru/ga/undp/>

Access to the course / Доступ до навчальної дисципліни

Усі розроблені матеріали до навчальної дисципліни розміщені у дистанційному курсі на базі платформи MOODLE (<https://dist.karazin.ua/>). Доступ до дистанційного курсу може бути наданий після реєстрації (лист із запитом надсилайте координатору школи в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна).

Супровідні матеріали розміщено також на сайті проєкту INTENSE та на сторінці проєкту на сайті навчально-наукового інституту екології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: <http://intense.network>, <http://ecology.karazin.ua/mizhnarodna-dijalnist/intense-integrated-doctora/>

Контактні дані:

Координатор INTENSE школи

в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна

Ганна Тітенко, канд.геогр.наук, доц.

Директора навчально-наукового інституту екології

E-mail: titenko@karazin.ua